

**Демографічні та міграційні чинники формування диспропорцій
регіонального розвитку національної економіки**

Проаналізовано регіональні особливості демографічних та міграційних процесів в Україні у 2000–2010 рр., досліджено їхній вплив на темпи соціально-економічного розвитку окремих регіонів. Запропоновано методичний підхід та здійснено групування регіонів країни за рівнем диспропорційності розвитку з урахуванням демографічних і міграційних чинників.

Ключові слова: національна економіка, пропорційність розвитку національної економіки, соціально-економічні диспропорції, регіональний соціально-економічний розвиток, демографічні процеси, міграція населення.

Тенденції до зміни чисельності та структури населення, характер його руху є достатньо вагомим свідченням наявності чи відсутності проблем (диспропорцій) у соціально-економічному розвитку будь-якого ієрархічного рівня системи – національної економіки в цілому, окремого регіону, окремого населеного пункту. Порушення нормальної природної пропорційності економічного розвитку, як правило, супроводжується активним реагуванням з боку населення, що проявляється у зміні місця проживання та роботи, політичних виступах, негативній динаміці соціальних індикаторів, а також зниженні народжуваності та тривалості життя, викривленні демографічної ситуації, зростанні злочинності тощо [1, с. 33].

Зазначені явища разом можуть призвести до зниження темпів соціально-економічного розвитку, появи диспропорцій, стагнації, занепаду в окремих регіонах з подальшим їх перетворенням на депресивні. Одним із найперших характерних проявів на шляху до утворення диспропорцій є негативні зміни у демографічній структурі населення та активізація міграційних процесів у різних напрямках (між країнами, всередині країни, у межах окремого регіону), високі темпи скорочення чисельності населення.

Демографічні зміни, в тому числі інтенсивні процеси міграції населення, що відбуваються у суспільстві, досліджують багато науковців. Серед них, зокрема, можна виділити праці В. Кравціва, Е. Лібанової, О. Малиновської, О. Осауленка, С. Пирожкова, О. Позняка, У. Садової, В. Стешенко та багатьох інших [2–10]. Аналіз літератури свідчить, що питання оцінки впливу демографічних, зокрема міграційних, процесів на формування диспропорцій у соціально-економічному розвитку регіональних утворень ще й досі залишаються недостатньо дослідженими.

Тому зміна складу та структури населення, а також процеси його переміщення, що відбуваються, потребують поглибленого аналізу та наукового осмислення з метою встановлення ступеня впливу зазначених чинників на характер виробничої ді-

яльності та її ефективності у конкретному регіоні. Визначення спрямованості та інтенсивності цих процесів дасть змогу оцінити рівень та ступінь диспропорційності соціально-економічного розвитку, окреслити його перспективи, а також обґрунтувати прийняття адекватних управлінських рішень щодо покращання ситуації на регіональному рівні та у країні в цілому.

Мета статті полягає у дослідженні впливу демографічних та міграційних чинників на темпи соціально-економічного розвитку регіонів України та розробленні на цій основі методичних підходів до аналізу й оцінки рівня диспропорційності національної економіки у регіональному розрізі.

Існує декілька сучасних концепцій регіону, що ґрунтуються на його розгляді у різних аспектах – як квазідержави, квазікорпорації, ринку, соціуму [11]. Незалежно від обраної концепції у межах регіону як соціально-економічної системи повинні підтримуватися певні природні пропорції, що власне, й забезпечують його існування та функціонування.

Пропорційність регіонального розвитку може оцінюватися за багатьма співвідношеннями, що дуже часто взаємозумовлені та взаємопов'язані. До основних процесів та явищ, які характеризують ступінь територіальної пропорційності, на нашу думку, належать:

- підтримання та відновлення чисельності населення на рівні, що забезпечує повноцінне функціонування регіонального господарства;
- збалансований розвиток галузей, сфер виробництва й інфраструктури відповідно до наявної ресурсної бази та потреб у готовій продукції всередині регіону або на зовнішніх ринках збуту за його межами;
- інвестиційна активність підприємницького сектору, що є похідним від інвестиційного клімату та інвестиційної привабливості регіону;
- формування й розвиток ринку праці (створення нових робочих місць) та оптимізація рівня зайнятості населення;
- підтримання достатнього рівня добробуту населення, забезпечення умов його проживан-

ня, доступу до суспільних благ (освіта, охорона здоров'я, культура, спорт тощо), можливості реалізації власного потенціалу та максимального задоволення потреб;

- забезпечення належного соціального та екологічно чистого середовища;
- відповідність фінансового забезпечення цілям розвитку регіону;
- збалансованість темпів зростання виробництва та збільшення доходів населення тощо.

Нормальна природна територіальна пропорційність, на думку одного з основоположників регіональної економіки М. Некрасова, має забезпечувати постійне підвищення ефективності громадського виробництва [12, с. 139–140]. Тут доречно буде зазначити, що в останні роки відбувається деяка зміна акцентів щодо розуміння критеріїв розвитку економіки на будь-якому ієрархічному рівні: на перший план замість суто економічної ефективності виходять показники ефективності соціальної, спрямовані на відображення якості життя людей, а не тільки кількісних параметрів виробничої сфери. Отже, пропорційний розвиток регіону в динаміці повинен, у першу чергу, супроводжуватися підвищенням життєвого рівня населення та розширенням можливостей щодо реалізації потенціалу кожного індивідуума. Зазначимо, що оптимальна пропорційність також може зберігатися й у випадку зменшення обсягів господарської діяльності та чисельності населення.

Проаналізуємо пропорційність соціально-економічного розвитку регіонів країни на основі вищезазначених методологічних підходів та наявної статистичної бази. Одними з найбільш яскравих індикаторів посилення диспропорційності регіонального соціально-економічного розвитку, а отже, й зниження його ефективності, є наявність демографічних викривлень та підвищення рівня мобільності населення. Перша проявляється у зміні якісних характеристик населення, збільшенні кількості непрацездатних громадян (пенсіонери, інваліди), безробітних, зростанні бюджетних трансфертних виплат з метою підтримки соціально незахищених верств населення. Друге – у зміні місця проживання й роботи або у проживанні та роботі в різних місцях. У будь-якому з цих варіантів наслідки для економіки конкретного регіону є нега-

тивними, оскільки призводять до зменшення кількості економічно активного населення, погіршення якості трудового потенціалу регіонів-донорів та недоотримання ними бюджетних надходжень від трудової діяльності працівників, а отже, до звуження фінансових можливостей місцевих органів влади. Результатом цього є подальше посилення диспропорційності соціально-економічного розвитку.

Водночас слід зазначити, що між зменшенням чи збільшенням чисельності населення та результатами функціонування економічної системи (країни, її регіону) й підвищенням чи погіршенням рівня життя населення не завжди існує прямий зв'язок. Наприклад, навряд чи високі темпи зростання чисельності населення протягом тривалого часу в більшості азіатських чи африканських країн є свідченням підвищення рівня соціально-економічного розвитку. Швидше за все, можна стверджувати, що така динаміка призводить до зростання соціально-економічних диспропорцій та посилення міграції з цих частин світу до більш розвинених країн. Для країн європейського континенту характерною є своя специфіка міграційних потоків, що полягає у стійкому переміщенні населення з країн Східної Європи у західному напрямку. Разом з активною міграцією з країн Африки та Азії це призводить до протилежних тенденцій у зміні чисельності населення європейських країн.

Україна серед 25-ти європейських країн з найбільшою чисельністю населення (за оцінкою автора, здійсненою на основі [13, с. 528–529], загалом у цих країнах проживає близько 95% населення Європи) має найвищі темпи його скорочення за останні 10 років. За показником абсолютного зменшення чисельності населення (3,2 млн. осіб) наша країна поступається тільки Росії, перевищуючи при цьому його сумарне значення у таких країнах, як Німеччина, Польща, Угорщина, Румунія, Білорусь, Сербія, Болгарія (табл. 1, розрахована автором за даними [13; 14], ранжування здійснено за темпами зміни чисельності населення). Тенденція до стрімкого скорочення населення країни оцінюється науковцями як переддень демографічної кризи, головною причиною якої є вичерпання потенціалу демографічного зростання, що потребує активних дій з боку держави у сфері соціально-демографічної політики, зокрема міграційної.

Таблиця 1

Динаміка чисельності населення деяких країн Європи

Країни	Середньорічна чисельність населення, млн. осіб		Зміна чисельності населення (2010 р. до 2000 р.)		Частка населення, яке проживає, %		
	2000 р.	2010 р.	млн. осіб	%	у столиці	у столичному регіоні	разом
Іспанія	40,3	46,3	6,0	114,9	7	14	21
Норвегія	4,5	4,9	0,4	108,9	18	0	18
Франція	60,7	65,1	4,4	107,2	4	19	23
Італія	56,9	60,4	3,5	106,2	4	6	10
Бельгія	10,2	10,8	0,6	105,9	10	20	30

Країни	Середньорічна чисельність населення, млн. осіб		Зміна чисельності населення (2010 р. до 2000 р.)		Частка населення, яке проживає, %		
	2000 р.	2010 р.	млн. осіб	%	у столиці	у столичному регіоні	разом
Швейцарія	7,2	7,6	0,4	105,6	2	0	2
Сполучене Королівство	58,9	61,9	3,0	105,1	12	21	33
Австрія	8,0	8,4	0,4	105,0	19	25	44
Португалія	10,2	10,7	0,5	104,9	5	25	30
Швеція	8,9	9,3	0,4	104,5	14	19	33
Нідерланди	15,9	16,6	0,7	104,4	5	13	18
Данія	5,3	5,5	0,2	103,8	20	44	64
Греція	10,9	11,2	0,3	102,8	6	33	39
Чехія	10,3	10,5	0,2	101,9	11	14	25
Фінляндія	5,2	5,3	0,1	101,9	11	23	34
Словаччина	5,4	5,4	0,0	100,0	8	0	8
Німеччина	82,2	82,0	-0,2	99,8	4	5	9
Польща	38,3	38,0	-0,3	99,2	4	6	10
Угорщина	10,1	10,0	-0,1	99,0	17	26	43
Росія	146,6	141,9	-4,7	96,8	7	10	17
Румунія	22,1	21,3	-0,8	96,4	9	10	19
Білорусь	10,0	9,5	-0,5	95,0	18	0	18
Сербія	7,7	7,3	-0,4	94,8	11	18	29
Болгарія	8,0	7,5	-0,5	93,8	15	16	31
Україна	48,9	45,7	-3,2	93,5	5	7	12

Однак при цьому існує небезпека, що за обсягів міграції, необхідних для покриття демографічного дефіциту в країні, може порушитись єдність та внутрішня рівновага у суспільстві внаслідок труднощів взаємоадаптації корінного та прибулого населення [15, с. 332]. Отже, можливо, що через деякий час окремим регіонам країни доведеться зіткнутися з появою нових соціально-економічних диспропорцій та необхідністю пошуку шляхів їх розв'язання.

Слід звернути увагу й на таку специфіку ситуації в Україні: в умовах скорочення загальної чисельності населення країни, у столиці воно стабільно продовжує зростати протягом багатьох років, що свідчить про посилення диспропорційності соціально-економічного розвитку. Однак висока концентрація населення у столиці та столичному регіоні є, незважаючи на індивідуальні особливості кожної країни, типовим явищем у Європі, що наче підтверджує особливий статус цих територій та їх провідну роль як "полюсу зростання" в національній економіці. Україна за показником питомої ваги населення, яке проживає у столиці та столичному регіоні (12%), посідає 19-те місце серед 25-ти країн, відібраних для аналізу. У більшості європейських країн значення цього показника становить від 17% до 30% і більше (див. табл. 1). Тобто в Україні відбувається процес концентрації населення у столичному регіоні за типовим європейським сценарієм (власне те, що у більшості європейських

країн відбулося дещо раніше). Тому остаточна оцінка цієї тенденції може бути зроблена лише після детального вивчення й аналізу на прикладі інших країн впливу столиці та столичного регіону на розвиток національної економіки, зокрема на її пропорційність.

Характерною тенденцією першого десятиліття XXI ст. стало поступове зменшення загального обсягу міжнародних міграційних потоків в Україні, причому як кількості вибулих із країни, так і кількості прибулих. Але напрями цих потоків кардинально відрізняються. Якщо щорічна кількість прибулих у країну в 2010 р. порівняно з 2002 р. зменшилася на 27,5%, то щорічна кількість вибулих з неї за цей самий період скоротилася більше як у 5 разів. Позитивним моментом, на нашу думку, є зміна вектора міждержавних міграційних потоків, починаючи з 2005 року, коли вперше кількість міжнародних іммігрантів перевищила кількість вибулих в інші країни. Ця тенденція зберігалася в усі наступні роки, тобто вже 6 років поспіль країна має позитивне сальдо міжнародної міграції (рис. 1). Усього за період 2002–2010 рр., за даними Держстату України, кількість прибулих у країну склала 351,9 тис. осіб, а вибулих – 337,3 тис. осіб, тобто позитивне сальдо дорівнює 14,6 тис. осіб. Аналіз структури міграційного сальдо за статевіковим складом показує, що основна частка припадає на людей працездатного віку – майже 75%, більшість з яких становлять чоловіки [16].

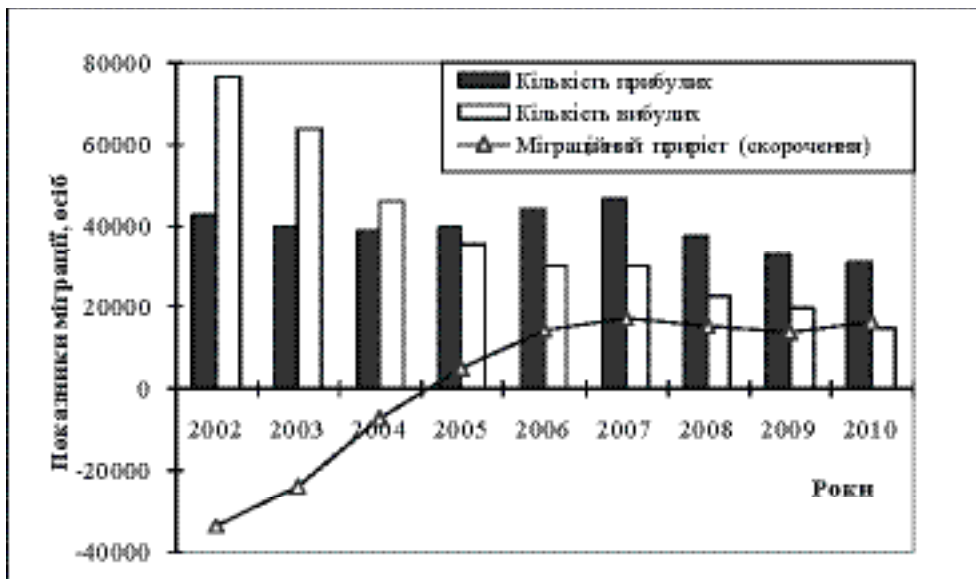

Рис. 1. Підсумки міжнародної міграції в Україні у 2002–2010 рр.

Структура міграційних потоків в Україну за регіонами прибуття є доволі стабільною протягом усього періоду, що розглядається. Приблизно 2/3 прибулих складають мешканці європейських країн (тут переважає Росія, частка якої становить 45–55% щорічної міграції в Україну), близько 30% – це представники азійських країн, колишніх республік СРСР (Азербайджан, Вірменія, Грузія, Узбекистан та ін.) та Ізраїлю. Решта прибулих – це вихідці з країн Америки, Африки, Австралії та Океанії, загальна щорічна кількість яких не перевищує 2–4%. Позитивною тенденцією слід вважати

поступове щорічне зростання кількості прибулих в Україну з країн ЄС. Якщо у 2002 р. вони склали 2,1% від загального показника, то в 2010 р. – 4,9%. Європейські країни також є головним напрямком виїзду громадян України – на них припадає близько 80% усіх мігрантів. При цьому частка мігрантів до країн ЄС становить 15–25% від їх загальної кількості (розраховано автором за даними [16, с. 431]). Структуру міграційних потоків в Україну та з України до інших країн за 2010 рік наведено на рис. 2, 3.

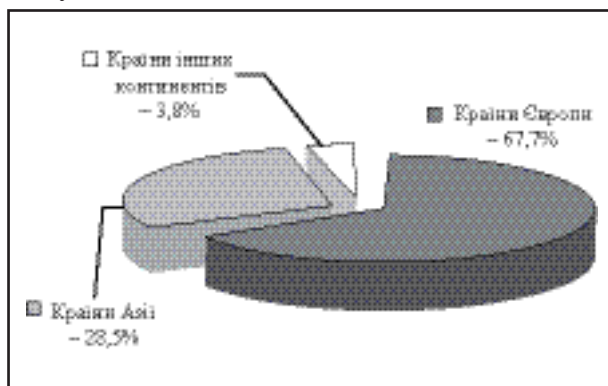

Рис. 2. Структура міграційних потоків в Україну за країнами прибуття у 2010 р.

Водночас, за оцінками фахівців, існуюча в Україні система збирання відомостей про міграцію населення не відображає її реальних масштабів через неврахування різноманітних нелегальних схем працевлаштування за кордоном. У 2008 р. у країні вперше було проведено вибіркове обстеження з питань трудових міграцій. Його результати показали, що протягом 2005 р. – першої половини 2008 р. за кордоном працювали 1,5 млн. мешканців України, з яких майже 1,3 млн. перебували за межами країни з метою трудової діяльності впродовж 2007 – першої половини 2008 р. Особи, які брали участь у трудових міграціях за останні три з

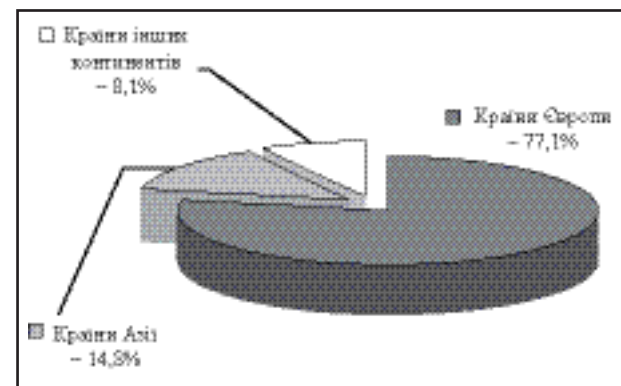

Рис. 3. Структура міграційних потоків з України за країнами вибуття у 2010 р.

половиною роки, становлять 5,1% населення України [9, с. 110]. Отже, Україні за умов, що склалися, потрібна виважена цілеспрямована державна імміграційна політика, здатна компенсувати нестачу робочої сили через виїзд громадян до інших країн. Хоча у далекій перспективі це може призвести й до інших проблем – загострення міжнаціональних та міжконфесійних конфліктів.

Значно більша небезпека утворення соціально-економічних диспропорцій у національній економіці полягає не в міжнародній міграції, а у міграційних потоках населення, що спостерігаються всередині країни, – міжрегіональних та внутріш-

ньорегіональних. Щорічні міграційні потоки населення в Україні, за даними офіційної статистики, за період 2002–2010 рр. відчутно зменшилися, хоча у пікові роки (2002 р. та 2004 р.) вони сягали майже 800 тис. осіб, з яких трохи менше ніж 60% припадало на внутрішньорегіональну міграцію, 35–37% складала міжрегіональна та близько 5% – міжнародна (рис. 4, 5). Досить нерівномірне пе-

реміщення населення (в першу чергу – економічно активного) усередині країни в такій кількості, з одного боку, забезпечує прискорений розвиток окремих регіонів та збільшує їх відрив за багатьма показниками соціально-економічного розвитку, а з іншого – призводить до занепаду регіонів-донорів, загострюючи внутрішньорегіональні проблеми.

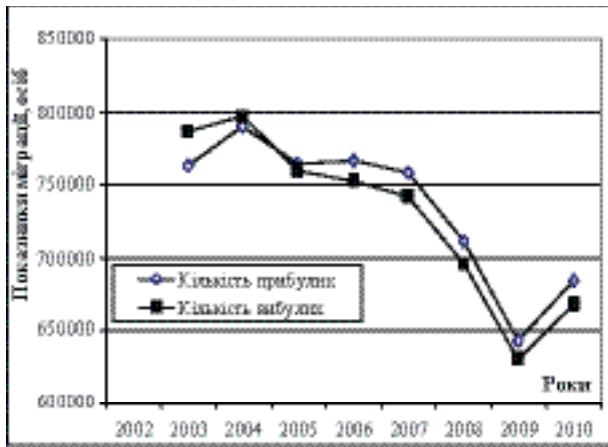

Рис. 4. Динаміка міграційних потоків в Україні у 2002–2010 рр.

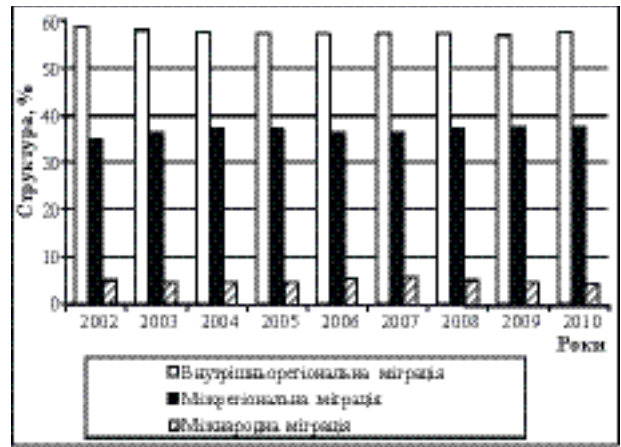

Рис. 5. Структура міграційних потоків в Україні у 2002–2010 рр.

Аналіз динаміки міграційних потоків у регіональному розрізі свідчить про значні відмінності в їх обсягах та напрямках. Так, сумарне позитивне сальдо міграції населення за 2002–2010 рр. спостерігалось лише у 8-ми регіонах країни – це Автономна Республіка Крим разом з м. Севастополем, столичний регіон (м. Київ та Київська область), Дніпропетровська, Одеська, Харківська та Чернівецька області. Загальний міграційний приріст населення за цими регіонами склав 328,6 тис. осіб, у тому числі по м. Києву – 201,5 тис. осіб. Найбільшим міграційний відтік населення був з Донецької, Кіровоградської, Луганської, Сумської та Херсонської областей. Значні розбіжності між регіонами спостерігаються й за іншими показниками, що

характеризують перебіг демографічних та міграційних процесів протягом останнього десятиліття. Якщо у м. Києві на 1000 осіб працездатного віку припадає 567 осіб непрацездатного віку, то у 6-ти регіонах цей показник перевищує 700 осіб (максимальне його значення становить 747 осіб у Чернівецькій області), тобто розмах варіації складає 180 осіб (за всіма категоріями поселень). Ще більшим цей інтервал є для сільської місцевості – 370 осіб (від 655 осіб в АР Крим та Закарпатській області до 1025 осіб у Чернівецькій області). У міських поселеннях розмах варіації цього показника становить 112 осіб (табл. 2, розраховано автором за даними [13; 16], показники чисельності населення взято станом на 01.01 відповідного року)

Таблиця 2

Динаміка валового регіонального продукту, показників демографічних та міграційних процесів у національній економіці України

Регіони	Темп зростання валового регіонального продукту у порівняльних цінах, 2010 р. до 2000 р., %	Темп зміни чисельності постійного населення, 2010 р. до 2001 р., %	Питома вага населення у працездатному віці станом на 01.01.2011 р., %	На 1000 осіб працездатного віку припадає осіб непрацездатного, на 01.01.2011 р.			Загальний коефіцієнт природного приросту населення у 2010 р., на 1000 наявного населення	Сумарний міграційний приріст населення за 2002–2010 рр., осіб	Середній вік населення на 01.01.2011, років
				усе населення	міські поселення	сільська місцевість			
Україна	161,1	93,0	60,0	666	618	780	-4,4	14551	40,3
АР Крим	169,0	94,3	60,3	659	661	655	-2,7	21703	40,3
Області									
Вінницька	144,7	91,4	57,7	735	603	886	-5,5	-16050	40,8
Волинська	163,5	98,4	59,3	686	591	799	0,4	-7361	37,4
Дніпропетровська	148,2	90,9	60,2	662	641	776	-5,7	2388	40,7

Регіони	Темп зростання валового регіонального продукту у порівняннях цінах, 2010 р. до 2000 р., %	Темп зміни чисельності постійного населення, 2010 р. до 2001 р., %	Питома вага населення у працездатному віці станом на 01.01.2011 р., %	На 1000 осіб працездатного віку припадає осіб непрацездатного, на 01.01.2011 р.			Загальний коефіцієнт природного приросту населення у 2010 р., на 1000 наявного населення	Сумарний міграційний приріст населення за 2002–2010 рр., осіб	Середній вік населення на 01.01.2011, років
				усе населення	міські поселення	сільська місцевість			
Донецька	139,6	90,7	59,9	671	661	766	-7,3	-21713	42,0
Житомирська	163,7	90,6	58,1	720	628	866	-5,2	-19190	40,1
Закарпатська	159,7	97,6	60,8	644	626	655	2,7	-17114	36,4
Запорізька	144,5	91,1	60,1	664	639	749	-5,8	-6355	41,2
Івано-Франківська	137,9	95,4	60,2	662	582	728	-0,9	-5429	38,4
Київська	160,5	94,8	59,8	672	580	837	-5,0	10777	40,3
Кіровоградська	165,4	87,9	58,0	723	660	837	-7,0	-36077	41,2
Луганська	146,6	87,9	60,6	649	635	748	-7,8	-45228	41,9
Львівська	148,1	94,2	60,8	646	597	726	-1,6	-14956	39,0
Миколаївська	166,8	92,1	60,3	659	630	723	-5,0	-8867	40,0
Одеська	158,4	96,1	60,4	654	622	722	-3,1	38732	39,4
Полтавська	172,3	89,4	59,1	692	630	796	-8,0	-2864	41,6
Рівненська	149,0	97,7	59,4	683	556	816	1,8	-16674	36,8
Сумська	122,7	88,3	59,6	677	608	839	-8,4	-21769	41,9
Тернопільська	162,4	94,3	59,2	688	569	793	-3,5	-13252	39,6
Харківська	169,3	93,8	61,5	627	597	757	-5,7	34367	41,1
Херсонська	154,1	89,8	60,1	664	650	686	-3,7	-26234	39,8
Хмельницька	149,2	91,8	58,2	719	574	931	-4,9	-16881	40,7
Черкаська	179,3	89,6	58,1	720	615	875	-7,2	-4540	41,7
Чернівецька	157,8	96,7	60,0	666	568	744	-0,8	1144	38,3
Чернігівська	136,7	86,2	57,2	747	614	1025	-10,5	-13521	42,8
м. Київ	212,2	105,8	63,8	567	567	x	1,2	201529	38,9
м. Севастополь	200,2	97,5	59,9	669	668	676	-3,7	17986	40,8

Суттєвими є також міжрегіональні розбіжності й за іншими показниками, що характеризують рух та якісний стан населення. Так, за показником середнього віку населення станом на 01.01.2011 р. коливання становлять більше шести років – від 36,4 року в Закарпатській області до 42,8 року в Чернігівській. Ще більшими є відмінності між регіонами за коефіцієнтом природного приросту населення: якщо у Волинській, Закарпатській, Рівненській областях та у м. Києві значення цього показника були позитивними, тобто народжуваність у цих регіонах перевищила смертність, то в решті регіонів вони негативні, а в Чернігівській області, де ситуація є найгіршою, вони становлять (-10,5) на 1000 наявного населення.

З метою оцінки пропорційності регіонального розвитку та впливу на нього демографічних та міграційних процесів нами здійснено зіставлення відповідних показників, що їх характеризують, з темпами економічного розвитку регіонів. Ви-

значення останніх здійснювалося за показником валового регіонального продукту, який наразі використовується як узагальнюючий для оцінки економічного та соціального розвитку регіону [13, с. 29]. Результати аналізу показали різний ступінь впливу демографічних змін у складі населення та його міграційних переміщень на пропорційність регіонального розвитку. Залежно від ступеня взаємозв'язку між цими показниками всі регіони країни можна поділити на декілька груп (табл. 3). Найбільш бажаним з позиції оцінки пропорційності економічної системи регіону, безумовно, є такий її розвиток, що характеризується високими темпами зростання та позитивною динамікою демографічних та міграційних процесів, а саме: збільшенням чисельності населення за рахунок природного приросту та питомої ваги населення у працездатному віці, позитивним сальдо міграції, оптимальним демографічним навантаженням тощо.

Групування регіонів України за рівнем диспропорційності соціально-економічного розвитку з урахуванням демографічних та міграційних чинників

Група	Характерні тенденції, притаманні регіонам групи	Регіони
1	Переважає позитивна динаміка демографічних і міграційних показників та високі темпи зростання валового регіонального продукту	АР Крим, Волинська, Київська, Миколаївська, Тернопільська, Харківська області, м. Київ, м. Севастополь
2	Переважає негативна динаміка демографічних і міграційних показників та високі темпи зростання валового регіонального продукту	Житомирська, Кіровоградська, Полтавська, Черкаська області
3	Переважає позитивна динаміка демографічних і міграційних показників та низькі темпи зростання валового регіонального продукту	Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська, Одеська, Рівненська, Чернівецька області
4	Переважає негативна динаміка демографічних і міграційних показників та низькі темпи зростання валового регіонального продукту	Вінницька, Дніпропетровська, Донецька, Запорізька, Луганська, Сумська, Херсонська, Хмельницька, Чернігівська області

Аналіз демографічних та міграційних тенденцій, що склалися на регіональному рівні економіки України, не підтверджує прямої залежності від них темпів соціально-економічного розвитку регіонів країни. Однак певна закономірність (за деякими винятками) все ж таки простежується: найнижчі темпи зростання валового регіонального продукту спостерігаються переважно в регіонах з найбільшими показниками вибулих мігрантів і непрацездатного населення, де вищі показники середнього віку, а скорочення чисельності населення відбувається найбільш високими темпами тощо. У 9-ти регіонах із 15-ти, в яких за останні 10 років мали місце найнижчі темпи зростання валового регіонального продукту (менші, ніж у середньому по країні), ступінь взаємозв'язку між цими показниками є дуже високим. Саме вони й повинні стати, в першу чергу, об'єктами ретельного поглибленого економічного аналізу з метою нівелювання наявних соціально-економічних диспропорцій. Водночас більшість регіонів з позитивною динамікою демографічних та міграційних показників мають найвищі темпи зростання валового регіонального продукту. На жаль, кількість таких регіонів у країні наразі є незначною.

Запропонований підхід до групування регіонів з урахуванням розглянутих демографічних та міграційних чинників дозволяє, на нашу думку, здійснити структуризацію регіонів за ступенем гостроти диспропорцій у соціально-економічному розвитку, що зумовлені цими чинниками. На основі такої структуризації з огляду на специфічні особливості конкретних регіонів заходи державної регіональної економічної політики щодо стимулювання підвищення ефективності регіонального розвитку можуть набути більшої адресності та конкретики.

Першочергова увага повинна приділятися регіонам (що належать до основної "групи ризику") з низькими темпами економічного розвитку та переважно негативною динамікою демографічних і міграційних потоків (4-та група регіонів за класифікацією, що пропонується), а також регіонам 3-ї групи, в яких позитивна динаміка демографічних і міграційних потоків також супроводжується низькими темпами економічного розвитку.

Очевидно, що ефективний розвиток економіки на регіональному рівні залежить не тільки від чисельності населення, його структури, стану та руху. Тому необхідними є подальші дослідження проблем пропорційності та виникнення умов для формування диспропорцій у розвитку регіональних утворень з урахуванням інших чинників, зокрема: наявність ресурсної бази; кон'юнктури, що складається на ринках окремих видів продукції; обсягів інвестування в економічний розвиток; політики, спрямованої на зростання доходів громадян та рівня задоволення їхніх потреб; стану та перспектив розвитку об'єктів соціальної інфраструктури; екологічного навантаження на територію; фінансових можливостей щодо забезпечення реалізації як виробничих програм, так і належного рівня життя всіх категорій громадян, які проживають у регіоні.

Отже, стратегія державної регіональної економічної політики на перспективу має розроблятися з урахуванням наявних тенденцій та включати економічні, соціальні й адміністративні заходи, спрямовані на покращання ситуації у регіонах, де демографічні та міграційні чинники найбільше зумовлюють виникнення соціально-економічних диспропорцій у функціонуванні регіональної господарської системи.

Список використаних джерел

1. Лексин В. Н. Государство и регионы. Теория и практика государственного регулирования территориального развития / Лексин В. Н., Швецов А. Н. – М. : Эдиториал УРСС, 2003. – 368 с.
2. Демографічна криза в Україні. Проблеми дослідження, витоки, складові, напрями протидії : [моногр.] / за наук. ред. В. Стешенко. – К. : Ін-т економіки НАН України, 2001. – 560 с.
3. Комплексне демографічне дослідження в Україні / [Пирожков С. І., Лібанова Е. М., Осауленко О. Г. та ін.] ; за ред. Е. М. Лібанової. – К. : Український центр соціальних реформ, 2005 – 190 с.
4. Людський розвиток регіонів України: аналіз та прогноз : [кол. моногр.] / за ред. Е. М. Лібанової. – К. : Ін-т демографії та соціальних досліджень НАН України, 2007. – 367 с.

5. Малиновська О. А. Україна, Європа, міграція: міграції населення України в умовах розширення ЄС / Малиновська О. А. – К. : Бланк-Прес, 2004. – 171 с.
6. Міграційні процеси в Україні: сучасний стан і перспективи / за ред. О. В. Позняка. – Умань : СПД Сочінський, 2007. – 276 с.
7. Міграційні явища та процеси: поняття, методи, факти : довідник / [Кравців В. С., Садова У. Я. та ін.] ; [редкол.: В. С. Кравців, У. Я. Садова (наук. ред.)]. – Львів : НАН України, Інститут регіональних досліджень, 2009. – 228 с.
8. Населення України. Народжуваність в Україні у контексті суспільно-трансформаційних процесів / відп. ред. Е. М. Лібанова. – К. : АДЕФ-Україна 2008. – 288 с.
9. Населення України. Трудова еміграція в Україні / відп. ред. Е. М. Лібанова. – К. : Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України, 2010. – 233 с.
10. Пирожков С. Внешние трудовые миграции в Украине: социально-экономический аспект : [моногр.] / Пирожков С., Малиновская О., Хомра А. ; Совет нац. безопасности и обороны Украины ; Нац. ин-т проблем междунар. безопасности. – К. : НИПМБ, 2003. – 134 с.
11. Гранберг А. Г. Основы региональной экономики : [учеб. для вузов] / Гранберг А. Г. – М. : ГУ ВШЭ, 2000. – 495 с.
12. Некрасов Н. Н. Региональная экономика: теория, проблемы, методы / Некрасов Н. Н. – [2-е изд.]. – М. : Экономика, 1978. – 344 с.
13. Статистичний щорічник України за 2010 рік : [стат. зб.] / за ред. О. Г. Осауленка ; Державна служба статистики України. – К. : ТОВ “Август-трейд”, 2011. – 560 с.
14. Тархов С. А. Столицы. Численность населения столиц и их городских агломераций [Электронный ресурс]. – Режим доступа:
<http://geo.1september.ru/2007/03/30.pdf>
15. Людський розвиток в Україні: мінімізація соціальних ризиків [кол. наук.-аналіт. моногр.] / за ред. Е. М. Лібанової. – К. : Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України ; Держкомстат України, 2010. – 496 с.
16. Населення України за 2010 рік : [демогр. щорічник] / відп. за випуск Г. М. Тимошенко ; Державна служба статистики України. – К. : ДП “Інформ.-аналіт. агентство”, 2011. – 442 с.

Вітаємо з ювілеєм!

Мамонтову

Олену Григорівну,

начальника Головного управління статистики
у Харківській області.

Бажаємо здоров'я, щастя, сімейного благополуччя,
творчих успіхів на благо національної статистики.

*Рада засновників та редколегія журналу
“Статистика України”*